

НАЗАРЕНКО О. А.,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри теорії держави
та права
(Національна академія внутрішніх
справ)

УДК 340

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

У статті здійснюється аналіз науково-правових підходів до поняття «правова культура», розкривається її сутність, відображається структура та надається перелік функцій, а також висвітлюється особливість впливу на сучасне громадсько-політичне життя.

Ключові слова: правова культура, правосвідомість, соціально-правова психологія, правова ідеологія, правова поведінка, правовідносини, законність і правопорядок.

В статье осуществляется анализ научно-правовых подходов к понятию «правовая культура», раскрывается ее сущность, отображается структура и предоставляется перечень функций, а также освещается особенность влияния на современную общественно-политическую жизнь.

Ключевые слова: правовая культура, правосознание, социально-правовая психология, правовая идеология, правовое поведение, правоотношения, законность и правопорядок.

In this article analyzes scientific and legal approaches to the concept of “legal culture”, reveals its essence, reflects the structure and provides a list of functions, as well as features of influence on modern socio-political life.

Key words: legal culture, legal consciousness, socio-legal psychology, legal ideology, legal behavior, legal relationship legality and law and order.

Вступ. Незмінним залишається той факт, що для всіх часів і народів зберігає свій пріоритет потреба в першочерговості виховання людей, їхній розумовій освіченості та моральному збагаченні суб'єктивного мислення. Саме тому поступово політичні демократичні реформи відкривають великий простір для реалізації особистісного потенціалу теперішнім і майбутнім поколінням. Так, важливим показником культурного стану суспільства є усвідомлення та дотримання ним правових норм. Нині все частіше предметом науково-правових досліджень і дискусій стають особливості формування, функціонування та розвитку правової культури. Пояснити таку увагу з погляду юридичної науки можна тим, що динаміка руху суспільного життя тісно взаємопов'язана з безперервним процесом оновлення наявних засад організації політичного ладу. Благо кожної людини багато в чому залежить від того, яке місце в її житті посідає таке явище, як культура. Існування правової культури відіграє значну роль у духовному та соціальному житті, що власне і надає їй унікального ціннісного значення. Сприяючи утвердженню в суспільстві правових позицій, вона спрямовує свою діяльність на вдосконалення чинного законодавства, впливає на світогляд, свідомість

кожної людини. Адже єдиним засобом досягнення соціальної гармонії залишається робота над високим рівнем правової культури громадськості.

Вже тривалий час питаннями правової культури цікавляться закордонні та вітчизняні вчені з різних галузей знань, а також їм присвячується багато наукових праць, зокрема й представниками юридичної науки.

Теоретико-правову основу дослідження становлять праці таких учених-правників, як: А. Бондарєв, С. Береза, З. Каландарішвілі, А. Карась, Н. Кейзеров, А. Лушніков, А. Муранова, Н. Оніщенко, О. Полякова, Р. Толстенко, О. Чарданцев, А. Шефруков і багато інших.

Враховуючи праці провідних учених, які досліджують правову культуру, можна стверджувати, що в галузі теорії права та держави і досі залишається актуальною потреба подальшого вивчення її сутності та соціальної значущості.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення науково-теоретичної характеристики правової культури, а також висвітлення особливостей її впливу на сучасне громадсько-політичне життя.

Результати дослідження. Особливість правової культури полягає в тому, що вона знаходить своє відображення у всіх сферах суспільного життя, яскраво демонструє рівень правового менталітету населення, його характер, вихованість, етику спілкування, наявність правових знань, традицій, досвіду та вміння їх успішного застосування на практиці. Правова культура є складним і багатограним феноменом, що ґрунтується на загальній культурі. Так, В. Абрамова вважає, що культура являє собою об'єктивний чинник щодо різних соціальних систем і особистостей. У результаті, культура як система норм та цінностей даної соціальної спільноти функціонує, розвивається і змінюється [1, с. 41]. Також у літературі поняття «культура» розуміється як рівень розвитку суспільних відносин, синтетична характеристика людини, її розвиток, оволодіння людиною силами природи, глибина пізнання явищ природи та суспільства, ступінь досконалості й прогресу, досягнутий у матеріальній і духовній діяльності [2, с. 35]. Зокрема, З. Каландарішвілі зазначає, що правова культура є різновидом культури взагалі, має соціальний характер, оскільки це невід'ємний бік життя суспільства, не відокремлений від людини як соціально-органічної істоти. Вона сприяє згуртованості людей, формуванню зближувачих або подібних соціальних якостей і рис у суспільстві [3, с. 119]. Отже, стає помітним той факт, що саме існування культури має основоположне значення для повноцінної життєдіяльності соціуму. Окрім того, воно допомагає розкрити та зрозуміти особливості унікального характеру вже безпосередньо правової культури.

Так, А. Муранова вважає, що правову культуру в контексті загального визначення можна представити як сукупність норм, цінностей, юридичних інститутів, процесів і форм, які виконують функцію соціально-правової орієнтації людей у конкретному суспільстві (цивілізації) [4, с. 195]. О. Чарданцев пропонує правову культуру в її широкому значенні розуміти як усе те, що в правовій сфері створено людством: правову науку, право, юридичну практику, правосвідомість. Станом юридичної науки, рівнем розроблення текстів законів, правосвідомості, рівнем професійної діяльності правоохоронних органів, юристів-професіоналів, а також станом законності та правопорядку характеризується правова культура. Натомість у вузькому розумінні правова культура – це рівень шанобливого ставлення до права, високий престиж права в суспільстві та знання права членами суспільства. Важливою умовою і засобом зміцнення правопорядку і законності в суспільстві є правова культура [5, с. 340–341]. Поширеною в науковій літературі є позиція, згідно з якою правову культуру варто розглядати як характеристику якісного стану правового життя суспільства, яке характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом і рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності та правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини [6, с. 53]. Існування правової культури свідчить про зростання суспільної свідомості й еволюції громадських цінностей, адже в їхню основу закладено ідею зміцнення основоположних прав, свобод та інтересів кожної людини.

Натомість А. Шефруков вважає, що в правовій культурі поєднуються ідеї, уявлення, погляди й емоції, які відображають ставлення до чинного права, уявлення про юридичні обов'язки та правомочності, про правомірність тієї чи іншої поведінки, про нормативний суспільний порядок загалом. Отже, правова культура постає як необхідна передумова функціонування в суспільстві інституту права та реалізації правових норм [7, с. 143]. На думку А. Бондарева, правова культура повинна характеризувати не ті чи інші правові цінності, а суб'єктів права як індивідуальних, так і колективних, фіксувати та відображати рівень їхнього правового розвитку, правової досконалості, здатність якісно творити й ефективно використовувати необхідні правові заходи для досягнення своїх правомірних цілей, інтересів та потреб [8, с. 15]. С. Береза зазначає, що правова культура охоплює характер і ступінь розвитку особистості, який відображається як різновид її діяльності в правовій сфері, що вміщує якісний стан правового життя суспільства, відображеного в правовій і правозастосовній діяльності, правосвідомості та правовому розвитку особистості, досягнутому рівні досконалості правових актів [9, с. 112]. Право є справжньою цінністю культури, адже для регулювання суспільних відносин велике значення мають права й обов'язки, якими наділяються політичні суб'єкти, сприяючи тим самим розширенню просторових меж панування законності.

Перелік запропонованих визначень поняття правової культури демонструє плюралістичний характер її розуміння, а також те, що нині вона відіграє важливу роль у житті суспільства: підтверджує наявність чи відсутність у свідомості кожної людини розвинутого уявлення про право та його значення в нашому житті. Від повноти усвідомлення і залежатимуть подальші вчинки та їх наслідки, які в ідеалі повинні виявлятися в підвищенні рівня духовності та моральності суспільства, пануванні законності та правопорядку, функціонуванні органів державної влади відповідно до положень законодавства, а також забезпеченні гарантій прав, потреб і інтересів людини.

Велике значення для розкриття сутності правової культури має відображення її структури. З огляду на сучасні визначення, які пропонуються в науковій літературі, вже саме їх формулювання дозволяє виділити її складники. Щодо них також пропонуються різні погляди, але до найбільш розповсюджених належать такі:

1. Правосвідомість відображає дійсне ставлення людини до права, що базується на рівні його розуміння й усвідомлення цінності для життєдіяльності суспільства. Варто підтримати позицію О. Полякова, відповідно до якої соціально-правова психологія та правова ідеологія становлять структуру поняття «правова свідомість». Соціально-правову психологію варто розуміти як сукупність правових почуттів, ціннісного ставлення, настроїв, характерних для всього суспільства загалом або певної соціальної групи, а правова ідеологія є систематизованим науковим вираженням правових принципів, поглядів, вимог різних прошарків і груп населення, суспільства, які активно впливають на формування та функціонування політичного режиму, створення ціннісно-нормативної орієнтації суспільства [10, с. 38]. В. Толстенко доходить висновку, що правова ідеологія, з одного боку, безпосередньо несе в собі всі необхідні елементи, які утворюють інтелектуальний зріз правової культури, а з іншого – сприяє реалізації всіх її основних функцій. Сама правова ідеологія впливає на такі базові елементи правової культури, як правові відносини, правопорядок і правова свідомість [11, с. 23]. Правосвідомість має велике значення для використання засвоєних знань на практиці з метою реалізації населенням своїх законних прав та інтересів, а також попередження можливості їх порушення.

2. У процесі суспільного життя правова поведінка відображає якість отриманих особою юридичних знань, які мають демонструвати дотримання конституційних прав і свобод всіх без винятку громадян, водночас покладаючи на них обов'язок не виходити за межі правового поля. На думку Н. Оніщенко, соціально активна поведінка не може й не повинна бути незаконослухняною, тобто має бути відповідальною правомірною поведінкою, що характеризується свідомим підкоренням вимогам закону. Активна правова поведінка має свідчити і свідчить про високий ступінь відповідальності суб'єкта, адже під час реалізації правових

норм суб'єкт діє досить активно, ініціативно, намагаючись відтворити правове регулювання, покращити саме життя, сприяти найефективнішому регулюванню суспільних відносин на користь суспільства [12]. Отже, велике значення має сукупність правових норм, що знаходять свій вияв у нормативно-правових актах, ухвалених уповноваженим державним органом для регулювання відносин всередині суспільства.

3. Правовідносини складаються на основі чинних норм права між суб'єктами права та політики – державою, громадськими об'єднаннями, політичними партіями, місцевим самоврядуванням, профспілками, звичайними громадянами, які наділяються відповідно до положень законодавства юридичними правами й обов'язками.

4. Правопорядок і законність мають першочергове значення для організації та стабілізації громадського життя, адже відображають потреби й інтереси не тільки держави, а й суспільства, постійно вимагаючи впорядкованості, чіткої правової регламентації та стабілізації всіх сфер громадського життя.

Як стверджує А. Карась, соціально-теоретичні та методологічні принципи визначення сутності правової культури пов'язані з виявленням ставлення класу, групи, суспільства, колективу до свого правового та соціального життя, характеру, змісту та цілей права, політичного устрою держави, суспільних і правових процесів, фактів, явищ, механізмів, законів, засобів і форм функціонування. Тільки реальна практична правова діяльність може бути критерієм оволодіння правовою культурою, але за умови результативності й змістовності заради всього суспільства [13, с. 67–68]. Характер правової культури можна охарактеризувати як досить кропіткий механізм об'єднаних між собою життєдіяльних складників, де за відсутності хоча б одного елемента може порушуватися робочий процес.

Крім розглянутих структурних компонентів, необхідно приділити увагу функціям правової культури, які є основними напрямками досягнення правових цінностей – вітчизняних і світових. Зокрема, варто погодитися з переліком, запропонованим А. Лушніковим, адже згідно з його визначенням, функції правової культури поділяються на: 1) ціннісно-нормативну (формування ставлення до права та свідомо самостійна оцінка правових явищ); 2) пізнавально-поліпшувальну (завдяки якій пізнається правова реальність, а за умови зростання рівня правової культури здійснюється просування до правового і громадянського суспільства); 3) прогностичну (аналіз тенденції розвитку правових явищ); 4) правосоціалізаторську (формування особистісних якостей, необхідних для участі в правовому житті); 5) праворегулятивну (спрямовану на забезпечення стійкого функціонування всіх елементів правової системи) [14, с. 261]. Однак у сучасній науковій літературі триває жваве обговорення та пропонуються різні види функцій правової культури для пізнання правових цінностей. Проте головним для них має залишатися необхідність висвітлення всіх змін, які відбуваються в політичному та правовому житті країни, а також можливість позитивно впливати на регулювання суспільних відносин.

Правова культура допомагає здійснити захист суспільних інтересів, оскільки в її основі закладено норми права, тобто встановлені державою правила поведінки, які знаходять свій вираз у нормативно-правових актах. Правова культура впливає на політичний стан шляхом вираження своєї волі, необхідності дотримання у своїй діяльності права як основного регулятора суспільних відносин. Політична сфера життя суспільства має функціонувати під її керівництвом і наглядом, адже вона стрімко розвивається і потребує все якіснішого забезпечення, ставлячи тим самим перед правовою культурою відповідні завдання.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищезазначені положення, можна побачити, що сьогодні правова культура має особливу соціальну цінність, яка відображається на практиці суспільно-політичного життя. Правова культура спирається на юридичні засади суспільного функціонування, виховання поваги до нормативно-правових приписів, у такий спосіб впливає на свідомість громадськості для утримання її від незаконних дій. Крім того, сприяє створенню демократичного підґрунтя суспільства, а також досягненню значного рівня політичного розвитку та правової освіченості. Правова культура має особливий характер свого призначення, адже індивідуальний, на перший погляд, напрям розвитку цілком залежить від

її структурних компонентів. Саме правосвідомість, соціально-правова психологія, правова ідеологія, правова поведінка, а також рівень реалізованості у сфері правовідносин і дотримання правопорядку й законності мають фундаментальне значення для її цілісного розуміння. Існування правової культури свідчить про зростання суспільної свідомості й еволюцію громадських цінностей, адже в її основу закладено ідею поваги самої особистості до своїх прав, свобод і духовних якостей. Правова культура є міцним фундаментом функціонування соціального життя, а також гарантом здійснення публічної влади відповідно до основних положень Конституції та інтересів народу.

Список використаних джерел:

1. Абрамова В. Культура и политика: точки соприкосновения / В. Абрамова // Общество : политика, экономика, право. – Краснодар, 2011. – № 2. – С. 40–43.
2. Кейзеров Н. Политическая и правовая культура : методологические проблемы / Н. Кейзеров. – М. : Юрид. лит., 1983. – 231 с.
3. Каландаришвили З. Основные концепции изучения правовой культуры в юридической науке / З. Каландаришвили // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2008. – № 10. – С. 111–120.
4. Муранова А. Правовая культура и правовая ментальность : проблема соотношения / А. Муранова // Проблемы в российском законодательстве. – Москва, 2009. – № 3. – С. 194–197.
5. Чарданцев А. Теория государства и права / А. Чарданцев. – М. : Юрайт-М, 2001. – 432 с.
6. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : [моногр.] / за ред. Ю. Битяка, І. Яковюка ; НДІ будівництва та місцевого самоврядування АПРН України. – Х. : Право, 2007. – 248 с.
7. Шефруков А. Правовая культура в системе социальных институтов / А. Шефруков // Вестник Адыгейского государственного университета. – 2008. – № 8. – С. 142–149.
8. Бондарев А. Понятие правовой культуры / А. Бондарев // История государства и права. – М., 2011. – № 6. – С. 13–17.
9. Береза С. Правова культура і політика : взаємозв'язок і взаємозалежність / С. Береза // Держава і право. – К. – 2005. – № 29. – С. 112–117.
10. Полякова О. Правова культура і правосвідомість як засоби стабілізації політичного режиму / О. Полякова // Держава і право. – К. – 2005. – Вип. 29. – С. 34–39.
11. Толстенко В. Правова ідеологія в процесі формування правової культури : проблеми теорії і практики / В. Толстенко // Юридична Україна. – К. – 2009. – № 4. – С. 18–24.
12. Оніщенко Н. До питання про правову активність як ознаку громадянського суспільства / Н. Оніщенко // Віче. – 2014. – № 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4345/>.
13. Карась А. Правова культура сучасної України : гносеологічний аспект / А. Карась // Держава і право. – К. – 2010. – Вип. 50. – С. 63–71.
13. Лушников А. Теория государства и права / А. Лушников. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 272 с.

